

Jarosław Kubiak

Łódź

Organizacja Wiejska Obozu Zjednoczenia Narodowego w województwie łódzkim

Obóz sanacyjny sprawujący rządy w Polsce od chwili zamachu stanu w 1926 r. po rozwiązaniu struktur Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem nie posiadał zorganizowanego zaplecza politycznego znajdując się po śmierci marszałka Józefa Piłsudskiego w fazie tzw. dekompozycji. W tym okresie o przejęcie steru władzy w państwie rywalizowały trzy ośrodki polityczne skupione wokół premiera Walerego Sławka, prezydenta Ignacego Mościckiego i generalnego inspektora sił zbrojnych, generała Edwarda Śmigłego-Rydza. W rezultacie wewnętrznych tarć pierwszy ośrodek został odsunięty, zaś dwa pozostałe zawarły ze sobą kompromis¹.

Okres dekompozycji charakteryzował się wyraźnym osłabieniem politycznych wpływów sanacji. Tę tendencję odzwierciedlały przeprowadzone jesienią 1935 r. wybory parlamentarne, które zostały zbojkotowane przez ugrupowania opozycji zaś frekwencja wyborcza wyniosła zaledwie 46% oddanych głosów na terenie kraju i jedynie 37% na obszarze województwa łódzkiego. Dwa z sześciu mandatów poselskich przypadających dla wyborców z Łodzi pozostały nieobsadzone ponieważ kandydaci BBWR nie zdołali mimo braku konkurencji przekroczyć wymagany próg minimum 10 tysięcy głosów².

Zapowiedź utworzenia nowej struktury politycznej mającej na celu skonsolidowanie szeregów sanacji oraz złagodzenie powstałych sprzeczności wewnątrz obozu rządzącego została wysunięta podczas zjazdu delegatów Związku Legionistów Polskich w dniu 24 V 1936 r. przez aspirującego do roli następcy marszałka Piłsudskiego generała E. Śmigłego-Rydza. W efekcie trwających kilka miesięcy prac przygotowawczych deklaracja ideowo-polityczna nowej organizacji została zaprezentowana w radiowym przemówieniu w dniu 21 II 1937 r. przez komendanta naczelnego ZLP, pułkownika Adama Koca³.

¹ B. Poboży, *Obóz piłsudczykowski-sanacyjny*, [w:] *Polskie partie i ruchy społeczno-polityczne pierwszej połowy XX wieku*, pod red. K. Przybysza, Warszawa 2010, s. 83.

² „Kurier Łódzki”, nr 248, 10 IX 1935, s. 1; „Głos Poranny”, nr 248, 10 IX 1935, s. 1; „Ilustrowana Republika”, nr 249, 10 IX 1935, s. 1; „Orędownik”, nr 73, 17 III 1936, s. 4.

³ **Adam Koc** (1891–1969), działacz społeczny i polityczny. Członek Związku Walki Czynnej i Towarzystwa „Strzelec”, żołnierz Legionów Polskich, Polskiej Organizacji Wojsko-

Nowa formacja polityczna przyjęła nazwę Obozu Zjednoczenia Narodowego⁴, zaś w kolejnych tygodniach uruchomiona została potężna akcja propagandowa, której zadaniem było rozpowszechnienie w szerokich kręgach społeczeństwa programu ugrupowania⁵.

Na utworzenie OZN miały wpływ również wydarzenia na arenie międzynarodowej oraz presja ze strony sił opozycyjnych wewnątrz kraju, która przejawiała się m.in. w szybkim tempie rozwoju liczebnego i organizacyjnego oraz inspirowaniu licznych strajków, demonstracji i antyrządowych wystąpień⁶. Pojawiły się w tym okresie także niebezpieczne dla obozu rządzącego próby zbliżenia pomiędzy poszczególnymi ugrupowaniami zarówno na lewicy (m.in. koncepcje współpracy socjalistów z komunistami oraz frontu ludowego ze Stronnictwem Ludowym) jak również prawicy (inicjatywa utworzenia tzw. Frontu Morges stanowiącego platformę współpracy ludowców z Chrześcijańską Demokracją i Narodową Partią Robotniczą)⁷.

Na osłabienie wpływów sanacji ogromny wpływ miały jednak przede wszystkim niekorzystne procesy ekonomiczne będące konsekwencją Wielkiego Kryzysu Gospodarczego. Fatalnej sytuacji gospodarczej kraju towarzyszył również wzrost antagonizmów społecznych i narodowościowych oraz rozszerzenie działalności radykalnych ruchów politycznych stanowiących wyraźną groźbę rewolucji społecznej lub zamachu stanu⁸.

Chcąc utrzymać pozycję najważniejszej siły politycznej w kraju sanacja musiała odwołać się do nowych haseł zaś idea konsolidacji narodu wokół rządu, umocnienia bezpieczeństwa państwa wokół armii i jej wodza oraz jedności

wej, pułkownik Wojska Polskiego. Poseł na sejm (1928–1936), redaktor naczelny „Gazety Polskiej” (1929–1930), wiceminister skarbu (1930–1936), prezes Baku Polskiego (1936), komendant naczelny Związku Legionistów Polskich (1936–1938), w latach 1937–38 organizator i pierwszy Szef Obozu Zjednoczenia Narodowego. Po wybuchu II wojny światowej współorganizator ewakuacji złota Banku Polskiego, sprawował w rządzie emigracyjnym m.in. funkcję ministra skarbu (1939). W 1940 r. wyjechał do USA, był związany z Instytutem Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku. (*Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, pod red. J. M. Majchrowskiego, Warszawa 1994, t. I, s. 522–523).

⁴ Nazwa nowej formacji nie została wskazana w samej deklaracji lecz podczas zjazdu działaczy społecznych w Warszawie w dniu 1 III 1937 r., „Głos Poranny”, nr 61, 2 III 1937, s. 1.

⁵ „Kurier Łódzki”, nr 53, 22 II 1937, s. 1–2; „Głos Poranny”, nr 53, 22 II 1937, s. 1–2; „Ilustrowana Republika” nr 53, 22 II 1937, s. 1–2.

⁶ T. Jędruszczak, *Piłsudczycy bez Piłsudskiego: powstanie Obozu Zjednoczenia Narodowego w 1937 roku*, Warszawa 1963, s. 57–62.

⁷ A. Ajnenkiel, *Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejów politycznych Polski 1926–1939*, Warszawa 1980, s. 285–294; 530–540.

⁸ T. Jędruszczak, *Stanowisko społeczeństwa i opozycji wobec powstania Obozu Zjednoczenia Narodowego (OZN)*, „Najnowsze Dzieje Polski. Studia i materiały: 1914–1939” 1961, t. IV, s. 193.

w obliczu zewnętrznego zagrożenia i zbliżającego się konfliktu z Niemcami okazała się w znacznej mierze skuteczna⁹.

W deklaracji OZN zaprezentowane zostały podstawowe założenia nowej formacji politycznej, w których sformułowano stanowisko wobec podstawowych zagadnień społecznych, gospodarczych i politycznych, w tym armii, kościoła katolickiego i innych wyznań, mniejszości narodowych, idei radykalnych czy kwestii bezrobocia i problemów mieszkańców miast i wsi. Należy jednak zauważyć, iż wiele kluczowych kwestii, w szczególności dotyczących zakresu spraw społecznych zostało zawartych jedynie w bardzo ogólnie sformułowanych hasłach i postulatach.

Wyrażone w deklaracji nowe elementy ideowe stanowiły natomiast znaczącą modyfikację dotychczasowej linii politycznej obozu sanacyjnego, która dotąd wyrażała się w strategii umacniania państwa drogą konsolidacji wszystkich grup społecznych i narodowościowych¹⁰. Program Obozu miał bowiem w założeniu stanowić fundament jednolitej organizacji politycznej o charakterze powszechnym i ponadpartyjnym ale skierowany głównie do ludności polskiej.

Budowa Obozu stanowiła element projektowanej przebudowy życia społecznego w ramach funkcjonującego systemu autorytarnego w kierunku dalszego umacniania władzy wykonawczej przy jednoczesnym ograniczeniu parlamentarizmu i wolności obywatelskich. Rozszerzenie posiadanej bazy społeczno-politycznej miały zapewnić nowe czynniki konsolidacyjne w postaci oparcia władzy państwowej na autorytecie armii oraz przejęciu części haseł nacjonalistycznych, w szczególności dotyczących podkreślania szczególnego znaczenia Kościoła katolickiego dla rozwoju narodu, zagrożenia kultury polskiej przez Żydów oraz związanej z tym konieczności polonizacji przemysłu, rzemiosła i handlu¹¹. Kult wódza, dyscyplina i tendencje totalistyczne w funkcjonowaniu nowej organizacji oraz przewartościowania ideowe akcentujące przyznanie narodowi polskiemu nadrzędnej roli w państwie stały się więc zasadniczą cechą ideologii OZN¹².

⁹ M. Leczyk, *Druga Rzeczpospolita 1918–1939. Społeczeństwo, gospodarka, kultura, polityka*, Warszawa 2006, s. 448–449; J. M. Majchrowski, *Silni–Zwarc–Gotowi. Myśl polityczna Obozu Zjednoczenia Narodowego*, Warszawa 1985, s. 35–36; B. Poboży, *Obóz piłsudczykowski-sanacyjny...*, s. 95.

¹⁰ M. Sioma, *Koncepcja i realizacja hasła konsolidacji narodowej w latach 1936–1939*, „Dzieje Najnowsze” 2010, nr 2, s. 89; H. i T. Jędruszczak, *Ostatnie lata Drugiej Rzeczypospolitej (1935–1939)*, Warszawa 1970, s. 231–232.

¹¹ J. Holzer, *Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1974, s. 320–321; J. M. Majchrowski, *Problematyka ekonomiczno-społeczna w myśli politycznej Obozu Zjednoczenia Narodowego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1981, nr 17, s. 49–50.

¹² J. M. Majchrowski, *Polska myśl polityczna 1918–1939. Nacjonalizm*, Warszawa 2000, s. 132; W. Paruch, *Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej. Obóz piłsudczykowski (1926–1939)*, [w:] *Między rzeczywistością polityczną a światem iluzji. Rozwiązania*

Koncepcja konsolidacji narodowej realizowana w ramach Obozu została jednakże chłodno przyjęta przez liczne środowiska współtworzące dotychczas obóz sanacyjny¹³. W rezultacie tej niechętniej postawy poza OZN znalazły się ugrupowania tzw. lewicy sanacyjnej obejmujące przede wszystkim prorządowe związki zawodowe robotników i pracowników umysłowych¹⁴.

Również stronnictwa polityczne opozycji ustosunkowały się negatywnie do wysuniętych haseł konsolidacyjnych wokół Obozu Zjednoczenia Narodowego postrzegając je głównie jako element umacniania autorytarnych rządów sanacji¹⁵. Socjaliści m.in. wyrażali swój sprzeciw wobec budowy systemu monopartyjnego oraz wysuwaniu haseł nacjonalistycznych zaś deklaracja ideowa została przyjęta z wrogim nastawieniem. W ich bowiem ocenie nowy ruch polityczny stanowił faktyczną kontynuację BBWR i nie miał szans na uzyskanie poparcia społecznego wobec m.in. prawie całkowitego pominięcia kwestii robotniczej¹⁶. Program OZN nieprzychylnie został przyjęty również przez formacje obozu narodowego, które postrzegały deklarację ideową jako katalog ogólnikowych tez i prawd ogólnych, zaś podjętej akcji konsolidacyjnej przypisywały przywłaszczanie cudzych haseł oraz form organizacyjnych dla ratowania posiadanej władzy¹⁷.

Problematyka wsi i rolnictwa obecna w deklaracji pułkownika Koca zarysowana była w stosunkowo ogólnym zakresie, choć jednocześnie uznano ją za jedno z najważniejszych i zarazem najtrudniejszych zagadnień, które znalazło się wśród planowanych do realizacji zadań. Wysunięte hasła miały w związku z tym w większym stopniu jedynie charakter postulatów i sloganów niż zwartej strategii projektowanej polityki rolnej¹⁸.

Wśród proponowanych środków zaradczych dla poprawy położenia ludności wiejskiej wymieniano m.in. konieczność zwiększenia chłopskiego stanu posiadania ziemi, podniesienia kultury rolnej i poziomu oświaty ludowej, regulowania zbytu produkcji rolnej, rozwijania nowoczesnych metod gospodarowania i przeciwdziałania rozdrobnienia własności chłopskiej nie precyzując jednakże

problemu mniejszości narodowych w polskiej myśli politycznej XX wieku, pod red. J. Jachymka i W. Parucha, Lublin 2001, s. 79–81.

¹³ Część prorządowych środowisk, które ostatecznie przystąpiły do OZN odgrywało w jego ramach w istocie rolę wewnętrznej opozycji. Por. P. Waingertner, „Naprawiacze” w *Obozie Zjednoczenia Narodowego*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Historica 1999, t. 66, s. 141–158.

¹⁴ B. Poboży, *Obóz piłsudczykowski-sanacyjny*, s. 90.

¹⁵ M. Sioma, *Państwo w myśli politycznej Obozu Zjednoczenia Narodowego. Zarys problematyki*, [w:] *Między Europą naszych pragnień a Europą naszych możliwości*, t. I, pod red. J. Farysia, T. Sikorskiego, P. Słowińskiego, Gorzów Wielkopolski 2007, s. 204.

¹⁶ Nartonowicz-Kot, *Polski ruch socjalistyczny w Łodzi w latach 1927–1939*, Łódź 2001, s. 294–295.

¹⁷ „Orędownik”, 24 II 1937, nr 44, s. 1–2; K. W. Mucha, *Obóz narodowy w Łódzkiem*, Łódź 2009, s. 253.

¹⁸ J. Holzer, *Mozaika polityczna...*, s. 322; T. Jędruszczak, *Piłsudzczy...*, s. 110.

jakimi metodami te postulaty powinny być realizowane. Dostrzegano natomiast potrzebę komasacji i melioracji oraz zorganizowania środków kredytowych dla rolników, zaś rozwój przemysłu, rzemiosła i handlu w miastach miał umożliwić zmniejszenie problemu przeludnienia wsi¹⁹.

Koncentracja tego zjawiska występowała szczególnie jaskrawo w centralnej Polsce, gdzie aż 39% ludności wiejskiej stanowili ludzie zbędni, przeważnie młodzi, którzy nie posiadali własnych gospodarstw ani możliwości pracy poza rolnictwem. Proces przeludnienia w drugiej połowie lat trzydziestych uległ jeszcze dalszemu nasileniu ze względu na ogromne tempo przyrostu ludności wiejskiej, sięgające około 150 tysięcy rocznie. W latach 1935–1938 tylko około 30 tys. ludności wiejskiej rocznie znajdowało zatrudnienie w miastach zaś około 50 tys. otrzymywało gospodarstwa w wyniku reformy rolnej. Zasadniczym rezultatem rosnącego przeludnienia było więc dalsze ubożenie ludności wiejskiej i pogłębianie rozdrobnienia gospodarstw, zaś przyrost taniej siły roboczej umacniał przestarzałe metody gospodarowania, gdyż kalkulacja kosztów produkcji nie sprzyjała rozwojowi postępu technicznego. Z kolei proces parcelacji ziemi w ramach reformy rolnej uległ w latach Wielkiego Kryzysu znacznemu zahamowaniu a obecny w deklaracji OZN postulat przeprowadzenia rozsądnej przebudowy struktury agrarnej i uniknięcia spadku produkcji rolnej oznaczał utrwalenie dotychczasowej polityki rolnej rządu nastawionej na długotrwałą i powolną realizację procesu parcelacji²⁰.

Program wiejski OZN został rozwinięty i w większym stopniu sprecyzowany w wydanych w roku 1938 tezach Rady Naczelnej w zakresie zagadnień struktury agrarnej, gospodarstw wiejskich i organizacji rolnictwa. Zawarte w nich postulaty za podstawę struktury agrarnej uznawały rozwój gospodarstw średniorolnych w granicach 7–12 ha. Planowano również zwiększyć wpływ administracji państwowej na samorząd rolniczy oraz unarodowienie wszystkich dziedzin życia gospodarczego wsi. Pojawiły się także nowe propozycje dotyczące poprawy położenia ludności wiejskiej dotyczące m.in. zwiększenia ilości samodzielnych gospodarstw drogą likwidacji i scalania szachownic, serwitutów, wspólnot gruntowych i uporządkowania stanu prawnego gospodarstw wiejskich. Wskazywano ponadto na konieczność przeciwdziałania spekulacyjnej wyżycie cen gruntów przy parcelacji, uruchomienia tanich kredytów dla rolników i ulg w spłacie długów oraz obniżenia cen przemysłowych i zmniejszenia opłat fiskalnych, tar-

¹⁹ *Deklaracja ideowo-polityczna szefa Obozu Zjednoczenia narodowego i przemówienia przewodniczącego organizacji wiejskiej Obozu Zjednoczenia Narodowego Andrzeja Galicy*, Warszawa 1937, s. 14–16.

²⁰ M. M. Drozdowski, *Polityka gospodarcza rządu polskiego 1936–1939*, Warszawa 1963, s. 200–202, 205.

gowiskowych, taryfowych aby wysokość podatków została przystosowana do możliwości płatniczych wsi²¹.

Niezwłocznie po ogłoszeniu deklaracji programowej rozpoczął się natomiast proces tworzenia nowej organizacji politycznej obozu rządzącego. Akcja organizacyjna zaabsorbowała w znacznym stopniu uwagę społeczeństwa przyczyniając się do przejścia inicjatywy politycznej przez znajdującą się dotychczas w defensywnej postawie sanację²². OZN został zbudowany zgodnie z postulowanym programem jako formacja o jednolitym charakterze i hierarchicznej strukturze organizacyjnej nawiązującej wyraźnie do standardów wojskowych, które przejawiały się przede wszystkim w tworzeniu ciał kierowniczych w drodze nominacji władz zwierzchnich oraz w pozbawieniu znaczenia organów kolegialnych na rzecz skupienia kompetencji rozkazodawczych w rękach kierowników poszczególnych szczebli organizacyjnych²³.

W procesie tworzenia Obozu przewidziano uzyskanie członkostwa zarówno indywidualnie jak i zbiorowo, poprzez zgłoszenie woli wstąpienia przez organizacje, stowarzyszenia i związki²⁴. Wewnętrzna organizacja Obozu została natomiast całkowicie scentralizowana. Na jej czele jako Szef OZN o nieograniczonych kompetencjach wykonawczych stanął komendant naczelny ZLP płk A. Koc. Organem doradczym lecz pozbawionym aż do połowy 1938 r. większego znaczenia wyznaczona została w drodze nominacji Rada Naczelna. Szefowi podlegał bezpośrednio Sztab jako centralny organ wykonawczy obejmujący siedem oddziałów dla zagadnień organizacyjno-personalnych, społeczno-politycznych, administracyjno-budżetowych, propagandowych, społecznych, spraw młodzieży oraz ruchu zawodowo-gospodarczego²⁵.

W pierwszych miesiącach działalności Obozu dokonany został również zasadniczy podział organizacyjny na niezależne od siebie struktury terytorialne sektora wiejskiego i miejskiego. Przewodniczącym prezydium Organizacji Wiejskiej OZN mianowany został generał Andrzej Galica piastujący mandat senatora z obszaru województwa łódzkiego. Struktury wiejskie w terenie podzielone zostały następnie na okręgi obejmujące obszar województw, obwody odpowiadające powiatom, oddziały w gminach oraz koła w gromadach²⁶. Na czele każdego

²¹ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Obóz Zjednoczenia Narodowego (dalej: OZN), sygn. 26, *Tezy programowe OZN dotyczące m.in. gospodarki wiejskiej i problemów kulturalno-oświatowych*, k. 1–22.

²² T. Jędruszczak, *Stanowisko społeczeństwa...*, s. 207.

²³ AAN, OZN, sygn. 24, *Organizacja Centrali i jednostek w terenie. Zakresy czynności, schematy organizacyjne (wykresy), uwagi*, k. 3; B. Poboży, *Obóz pilsudczykowski-sanacyjny...*, s. 90.

²⁴ Tamże, sygn. 33, *Instrukcje o przyjmowaniu członków do Obozu Zjednoczenia. Opinie oddziałów Centrali i Okręgów*, k. 21.

²⁵ Tamże, sygn. 11, *Schematy (wykresy) struktury organizacyjnej OZN oraz przyszłego aparatu państwa*, npag.

²⁶ J. Holzer, *Mozaika...*, s. 341–342; J. M. Majchrowski, *Silni–Zwarc–Gotowi...*, s. 21–22.

szczebla powoływany był przewodniczący wyposażony w uprawnienia organu jednolitej władzy wykonawczej i zarządzający pracami prezydium. Prezydium stanowiły natomiast aparat wykonawczy mający za zadanie koordynować pod kierunkiem przewodniczącego prace organizacyjne na podległym terytorium. Przyjęty schemat zapewniał organizacji wewnętrzną spójność jak również zdyscyplinowanie i sprawny proces decyzyjny²⁷.

Członkiem Obozu mógł zostać z kolei jedynie pełnoletni obywatel narodowości polskiej charakteryzujący się nieposzlakowanym honorem i czcią. Każda osoba mająca zamiar wstąpienia OZN musiała się zgłosić do terytorialnie właściwego oddziału OZN i złożyć deklarację wyrażającą gotowość podporządkowania się władzom organizacyjnym i wypełnienie ich zarządzeń. Zgłaszający musiał również przedstawić dwie osoby wprowadzające będące członkami OZN. Z chwilą otrzymania takiego zaświadczenia stawał się kandydatem na członka, a po 3 miesiącach mógł pełnoprawnie zostać przyjęty do organizacji. Ponadto bezwzględnie zakazana została działalność w organizacjach politycznych i tajnych, z których w razie przynależności należało bezwzględnie wystąpić przed wstąpieniem w szeregi OZN²⁸. Również wszystkie organizacje o charakterze politycznym w momencie rejestracji swego akcesu podlegały rozwiązaniu²⁹.

W trakcie pierwszych miesięcy od chwili ogłoszenia deklaracji OZN do Obozu przystąpiły liczne prorządowe organizacje i stowarzyszenia. Na obszarze województwa łódzkiego do OZN wstąpiły m.in. związki byłych wojskowych zorganizowane w Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny, komórki terenowe Związku Strzeleckiego, Związku Harcerstwa Polskiego i innych organizacji społecznych, oraz lokalne zrzeszenia polityczne w postaci Narodowego Stronnictwa Pracy, Chłopskiego Stronnictwa Rolniczego, którego wpływy obejmowały powiat koniński i słupecki, zarząd wojewódzki Polskiego Stronnictwa Ludowego „Wyzwolenie”³⁰, Polskie Zjednoczenie Społeczno-Gospodarcze funkcjonujące w powiecie wieluńskim oraz Polski Związek Jedności Gospodarczej w Piotrkowie Trybunalskim³¹.

Z organizacji rolniczych akces zgłosiły natomiast m.in. struktury Związku Izby i Organizacji Rolniczych, Centralnego Związku Młodej Wsi, Związku Młodzieży Ludowej, Centralnego Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych, Związku Kół Gospodyń Wiejskich, a także poszczególne rady powiatowe, gmin-

²⁷ *Rocznik Polityczny Polityczny i Gospodarczy*, Warszawa 1938, s. 71–72.

²⁸ AAN, OZN, sygn. 3, *Biuletyny Organizacyjne nr 1*, k. 31–32.

²⁹ Tamże, sygn. 33, *Instrukcje...*, k. 28–30.

³⁰ Ugrupowanie to stanowiło grupę rozłamową w szeregach Stronnictwa Ludowego. Zob. H. i T. Jędruszczak, *Ostatnie lata...*, s. 45.

³¹ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), Urząd Wojewódzki Łódzki (dalej: UWŁ), Wydział Społeczno-Polityczny (dalej: WSP), sygn. 2507/n, Sprawozdania miesięczne wojewody łódzkiego z ruchu zawodowego, politycznego i narodowościowego (dalej: Sm) nr 3 za marzec 1937 r., k. 65; „Kurier Łódzki”, nr 68, 9 III 1937, s. 1.

ne i gromadzkie oraz komitety mieszkańców³². Ogółem w trakcie pierwszego miesiąca formowania OZN z terenu województwa łódzkiego zgłosiło swój akces około 80 organizacji społecznych, zawodowych, gospodarczych, kombatanckich i samorządów³³.

Niechętny stosunek części środowisk obozu rządzącemu wywołany zwrotem ku koncepcjom totalistycznym i nacjonalistycznym spowodował natomiast pierwsze rozłamy będące rezultatem wewnętrznego zróżnicowania sanacji. Poza OZN znalazły się bowiem m.in. organizacje środowisk konserwatywnych oraz części środowisk lewicowo-liberalnych obejmujących m.in. struktury Polskiej Partii Socjalistycznej dawnej Frakcję Rewolucyjnej, Związku Związków Zawodowych czy Unii Związku Zawodowego Pracowników Umysłowych, które odmówiły przyłączenia się do akcji konsolidacyjnej pod patronatem OZN³⁴.

Powszechne w początkowym okresie działalności Obozu masowe akcesy zarządów różnych organizacji nie zawsze uwzględniały osobiste przekonania swych członków, którzy z urzędu znajdowali się w szeregach OZN. Władze administracji państwowej dostrzegały ponadto, iż dokonywane akcesy niekiedy stwarzały jedynie pozory szerokiego zasięgu wpływów OZN, gdyż były dokonywane przez organizacje pozbawione realnych wpływów społecznych i politycznych. Zaobserwowano również rezerwę i liczne obawy wśród sfer prorządowych czy nowy obóz się stanie się drugim wydaniem BBWR, który w swej działalności i realizacji akcji politycznych opierał się głównie stosowaniu nacisku administracyjnego i masowym udziale prorządowych organizacji i stowarzyszeń³⁵.

W praktyce bowiem liczne ugrupowania dokonujące akcesu do OZN ograniczały się jedynie do zadeklarowania formalnego akcesu jako wyrazu swej lojalności wobec rządu i państwa i nie przejawiały następnie jakiegokolwiek aktywności wewnątrz Obozu przyjmując wyczekującą postawę wobec dalszego rozwoju wydarzeń na scenie politycznej. Mimo więc, iż szeregi Obozu na obszarze kraju szacowano pod koniec 1937 r. na dwa miliony członków, faktyczna liczebność była znacznie mniejsza, gdyż należy mieć na uwadze, iż statystyka zgłoszeń była sztucznie zwielokrotniona przez przynależność części członków do różnych prorządowych ugrupowań, zaś rozbudowa OZN napotykała na ogromne trudności organizacyjne pomimo aktywnego wsparcia ze strony administracji państwowej³⁶.

W pierwszym okresie prac organizacyjnych na terenie województwa łódzkiego większość wysiłków zostało skupionych głównie w kierunku kształtowania

³² AAN, OZN, sygn. 46, *Organizacje z terenu wsi, które zgłosiły akces po dzień 27 II 1937*, k. 1–4.

³³ APŁ, UWŁ, WSP, sygn. 2507/n, Sm nr 3 za marzec 1937 r., k. 65.

³⁴ B. Poboży, *Obóz piłsudczykowski-sanacyjny...*, s. 91

³⁵ APŁ, UWŁ, WSP, sygn. 2507/n, Sm nr 2 za luty 1937, k. 30; nr 3 za marzec 1937, k. 59.

³⁶ J. M. Majchrowski, *Silni-Zwarci-Gotowi...*, s. 27–28.

i rozbudowy struktur miejskich, zaś rozwinięcie sektora wiejskiego rozpoczęło się ze znacznym opóźnieniem w stosunku do reszty kraju. Inicjatywa powołania struktur wiejskich została wysunięta wprawdzie już podczas zjazdu działaczy wiejskich w Warszawie 14 marca 1937 r., jednakże przez kilka następnych miesięcy prowadzeniu akcji organizacyjnej nie sprzyjał brak skoordynowanego kierownictwa ani odpowiednich instrukcji z centrali³⁷.

W rezultacie prezydium okręgu łódzkiego powołane dla koordynacji procesu formowania struktur Organizacji Wiejskiej OZN zostało utworzone dopiero w lipcu 1937 r. W jego składzie znaleźli się głównie posłowie, kierownicy Okręgowych Towarzystw Organizacji i Kółek Rolniczych, urzędnicy i członkowie Izby Rolniczej w Łodzi, kierownicy spółdzielni mleczarskich, członkowie struktur Centralnego Związku Młodej Wsi i samorządowcy: Jan Piotrowski (prezes Izby Rolniczej w Łodzi), Franciszek Bartczak (poseł), Wacław Fijałkowski (wiceprezes Izby Rolniczej w Łodzi), Wincenty Gortat (poseł), Jan Kałuszka (rolnik z powiatu łaskiego), Mieczysław Kater (kierownik spółdzielni rolniczej w Łasku), Władysław Kowalski (prezes Okręgowego Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych w Radomsku), Witold Nowicki (rolnik z powiatu wieluńskiego), Franciszek Pawlik (nauczyciel, prezes zarządu wojewódzkiego Centralnego Związku Młodej Wsi), Józef Piotrowski (rolnik z powiatu łęczyckiego), Stanisław Pomianowski (poseł), Józef Piech (rolnik z powiatu piotrkowskiego), ks. Józef Próchnicki, Wanda Rydygierowa (prezesa wojewódzkiej organizacji Kół Gospodyń Wiejskich, ziemianka z powiatu tureckiego), Świnarski Tadeusz (członek Wydziału Wojewódzkiego) i Tadeusz Turkowski (dyrektor szkoły rolniczej w Dobroszycach)³⁸.

Przewodniczącym prezydium okręgu łódzkiego Organizacji Wiejskiej został mianowany dyrektor Izby Rolniczej w Łodzi Jan Piotrowski³⁹. Zgodnie z zapowiedzią Szefa OZN nowe struktury nie miały opierać się wyłącznie na dotychczasowych działaczach BBWR lecz cechować je miała ostrożność w doborze ludzi oraz dążenie do wyszukiwania najlepszych i najlepiej przygotowanych lokalnych działaczy wiejskich oraz niezaangażowanych dotychczas w działalności politycznej⁴⁰.

Proces tworzenia terenowych struktur sektora wiejskiego w regionie łódzkim zainaugurował wojewódzki zjazd działaczy wiejskich zorganizowany w dniu 29 VIII 1937 r. w Łodzi, z udziałem przewodniczącego prezydium Organizacji

³⁷ APŁ, UWŁ, WSP, sygn. 2507/n, Sm nr 11 za listopad 1937, k. 253.

³⁸ APŁ, UWŁ, WSP, sygn. 2507/n, Sm nr 7 za lipiec 1937, k. 153.

³⁹ **Jan Piotrowski** (1890–1962), rolnik, działacz społeczny i organizator kółek rolniczych, spółdzielni spożywców i mleczarskich, przewodniczył Urzędowi Rozjemczemu w Brzezinach, członek rady powiatowej i rady wojewódzkiej w Łodzi, prezes Izby Rolniczej w Łodzi, członek Zarządu Związku Izb i Organizacji Rolniczych oraz Centralnego Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych, poseł na sejm (1938–1939). (*Kto był kim...*, t. II, s. 396).

⁴⁰ T. Jędruszczak, *Piłsudzczy...*, s. 152.

Wiejskiej OZN, generałem A. Galicą⁴¹. Uczestniczyło w nim blisko 1000 działaczy prorządowych organizacji rolniczych oraz delegatów ze wszystkich powiatów województwa⁴². W obradach wzięli udział również parlamentarzyści regionalnej grupy łódzkiej – posłowie Franciszek Bartczak, Witold Nowicki, Stanisław Pomianowski, Marian Wadowski, Stefan Wyganowski oraz senator Franciszek Płoczek⁴³. Uczestnicy obradowali w lokalu Męskiego Towarzystwa Śpiewaczego przy ul. Piotrkowskiej 243, a następnie wzięli udział w uroczystym nabożeństwie odprawianym w łódzkiej katedrze oraz składaniu wieńców na grobie Nieznanego Żołnierza⁴⁴.

Najważniejszy punkt obrad stanowiło wystąpienie A. Galicy, który na wstępie nadmienił, iż jako senator i rolnik z obszaru województwa łódzkiego sprawy lokalne były dla niego zawsze szczególnie bliskie. Wyraził również opinię, iż region łódzki obok Górnego Śląska stanowi najważniejszy obszar w kraju, w którym krzyżują się korzystnie interesy ludności miejskiej i wiejskiej, ponieważ rozwój ośrodków przemysłowych na ich terenie był możliwy przede wszystkim dzięki istnieniu wokół szerokiego zaplecza wiejskiego. Ponadto podkreślił, iż konieczna jest współpraca obu środowisk zaś podstawowym zadaniem OZN powinno stanowić maksymalne zaangażowanie się w rozwiązywanie problemów lokalnych społeczności, wskazując iż ludność chłopska stanowi przeważającą część społeczeństwa i zapewnienie jej dostatecznych warunków bytowych stanowi kluczowy element stabilizacji i bezpieczeństwa państwa⁴⁵. W związku z tym A. Galica wypowiedział się zdecydowanie przeciwko radykalnej reformie rolnej wskazując, iż nawet najdalej idąca parcelacja nie rozwiąże wszystkich potrzeb ludności bezrolnej i małorolnej, zaś poszanowanie dla prawa własności jest bezwzględnie konieczne dla zachowania ciągłości produkcji i stabilnego gospodarowania. Dlatego też potępił liczne strajki chłopskie, które uległy nasileniu latem 1937 r. wskazując, iż prowadzą one przede wszystkim do rozbicia jedności wsi i wzmocnienia wpływów komunistycznych⁴⁶.

⁴¹ **Andrzej Galica** (1874–1945), inżynier budowy dróg i mostów, działacz Towarzystwa „Strzelec”, żołnierz Legionów Polskich i Wojska Polskiego, dowódca Okręgu Korpusu nr X w Przemyślu w latach 1926–1930 w randze generała brygady, poseł na sejm (1930–1935) i senator (1935–1939), przewodniczący parlamentarnej Grupy Łódzkiej, przewodniczący grupy senackiej i Prezydium Organizacji Wiejskiej OZN. (*Kto był kim...*, t. I, s. 124).

⁴² APŁ, UWŁ, WSP, sygn. 2507/n, Sm nr 8 za sierpień 1937 r., k. 185.

⁴³ Członkami Organizacji Wiejskiej Okręgu Łódzkiego ponadto byli również nieobecni podczas zjazdu posłowie Wincenty Gortat i Feliks Karśnicki. (AAN, OZN, sygn. 54, *Lista senatorów i posłów pracujących w organizacji wiejskiej OZN*, k. 2).

⁴⁴ „Kurier Łódzki”, nr 238, 30 VIII 1937, s. 3; „Ilustrowana Republika”, nr 238, 30 VIII 1937, s. 2.

⁴⁵ A. Kozłowska, Generał Andrzej Galica – poseł i senator 1930–1939. Szkic do łódzkiego fragmentu biografii politycznej, „Rocznik Łódzki”, 2004, T. 51, s. 214–215.

⁴⁶ „Głos Poranny”, 30 VIII 1937, nr 238, s. 1; M. M. Drozdowski, *Polityka gospodarcza...*, s. 205.

Przedstawiony podczas zjazdu program wiejski Obozu w niewielkim tylko stopniu rozszerzał zagadnienia obecne w deklaracji ideowo-politycznej OZN. Przewodniczący Organizacji Wiejskiej wysuwał natomiast liczne postulaty wyrażające m.in. pragnienie aby wymiana gospodarcza miast i wsi odpowiadała zasadom sprawiedliwości, a uzasadnione potrzeby chłopów znalazły właściwą drogę realizacji. Stwierdził również, iż niezbędne jest dostosowanie cen produktów przemysłowych do możliwości finansowych chłopów wskazując przede wszystkim na konieczność wydania walki nieuczciwym pośrednikom.

Rozwiązanie dla problemu przeludnienia wsi A. Galica widział natomiast przede wszystkim w rozwoju miast i powstawaniu nowych miejsc pracy w przemyśle i rzemiośle. Realizacją doraźnych problemów ludności wiejskiej zająć się miały natomiast struktury OZN poprzez wsparcie dla zorganizowanej spółdzielczości, wytwórczości chałupniczej i ludowego rzemiosła artystycznego⁴⁷. Tymczasem koncentracja przeludnienia agrarnego w środkowej Polsce, gdzie aż dwie piąte ludności pozostawało zbędną siłą roboczą w stosunku do potrzeb stanowiła niezwykle ważny problem, dotyczyła bowiem w szczególności ludzi młodych, którzy nie mogli otrzymać gospodarstw w toku reformy rolnej ani pracy poza rolnictwem⁴⁸.

Najważniejsze jednak zadanie dla organizowanych struktur wiejskich OZN stanowić miała w szczególności próba stworzenia warunków i swoistej platformy współpracy pomiędzy organami administracji a społeczeństwem. Tymczasem większość decyzji podejmowanych w rządowej polityce rolnej było kształtowanych w 1937 r. pod wpływem masowych strajków chłopskich, których zasięg zyskał szczególne natężenie w drugiej połowie sierpnia⁴⁹. Ponieważ w toku pacyfikacji władze zastosowały liczne represje aby uniknąć dalszego rozszerzenia fali strajkowej podjęte zostały jednocześnie kroki mające na celu rozładować antyrządowe nastroje wśród rolników. W ramach tej taktyki i łagodzenia nastrojów uchwalono powiększenie rocznej powierzchni parcelowanych gruntów, przyznano liczne ulgi podatkowe i nisko oprocentowane kredyty oraz zawieszania czasu spłaty długów co w pewnej mierze korespondowało z wcześniejszymi postulatami zawartymi w deklaracji ideowo-politycznej OZN.

Jednocześnie latem 1937 r. odnotowane zostało istotne ożywienie w rolnictwie, zaś we wrześniu wskaźnik cen artykułów rolnych wzrósł o 31% w odniesieniu do cen sprzed roku. Nie był to jednak rezultat rządowej polityki rolnej lecz w większym stopniu wzrostu cen światowych oraz kłęski suszy, która spowodowała spadek produkcji rolnej przy jednoczesnym wzroście popytu w związku z ożywieniem koniunktury. Nawiedzone kłeskami żywiołowymi obszary uzyskały natomiast wsparcie w postaci ulg podatkowych i kredytów⁵⁰. Niewątpliwie zaś

⁴⁷ *Deklaracja ideowo-polityczna...*, Warszawa 1937, s. 142–151.

⁴⁸ M. M. Drozdowski, *Polityka gospodarcza...*, s. 76, 201–202.

⁴⁹ H. Jędruszczak, *Ostatnie lata...*, s. 235–238.

⁵⁰ M. M. Drozdowski, *Polityka gospodarcza...*, Warszawa 1963, s. 76.

z inspiracji Organizacji Wiejskiej OZN wiosną 1937 r. przystąpiono do tworzenia państwowego planu w zakresie zagadnień polityki rolnej aby zapewnić bezpieczeństwo aprowizacyjne na wypadek kolejnych klęsk żywiołowych. W efekcie tych prac w maju utworzona została państwowa rezerwa zbożowa dla rolników⁵¹.

Zgodnie również z zapowiedzią wyrażoną w deklaracji OZN wprowadzono w Polsce w kwietniu 1937 r. ograniczenie obrotu nieruchomościami powstałymi z parcelacji, aby uniemożliwić ich rozdrobnienie m.in. w drodze dziedziczenia. Równocześnie podjęta została akcja propagandowa za wprowadzeniem ustawy o całkowitej niepodzielności gospodarstw chłopskich. Autorem projektu tej ustawy był poseł Franciszek Bartczak z województwa łódzkiego⁵², który zaproponował objęcie niepodzielnością ok. 500–600 tys. gospodarstw o granicy dolnej 5–10 ha i górnej 50–100 ha w zależności od rejonu kraju. Gospodarstwa objęte mocą ustawy miały ponadto uzyskać dodatkowe przywileje w postaci zakazu licytacji w postępowaniu upadłościowym, uporządkowania długów, obniżenia podatku gruntowego, zwolnienia od podatku spadkowego i darowizn oraz udogodnienia przy otrzymywaniu nisko oprocentowanych kredytów. Krytycznie do projektu ustosunkował się jednakże minister rolnictwa i reform rolnych Juliusz Poniatowski, jak również środowiska lewicy sanacyjnej i Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej, którzy wskazywali przede wszystkim na pozostawienie drobnych gospodarstw bez żadnego wsparcia. Głównie jednak z powodu prawdopodobnej fali niezadowolenia i kolejnych strajków chłopskich rząd poprzestał na uchwaleniu jedynie ustawy o niepodzielności działek parcelowanych w wyniku reformy rolnej⁵³.

Zakres pomocy dla rolnictwa w postaci tanich kredytów dla rolników oraz oddłużenia zadłużonych gospodarstw rolnych wobec mobilizacji większości środków finansowych na inwestycje w przemyśle związane z projektem budowy Centralnego Okręgu Przemysłowego był mimo wszystko stosunkowo niewielki i mało skuteczny. Działania rządu i OZN nie były również w stanie zapobiec recesji w rolnictwie, która powróciła na początku 1938 r. Większe rezultaty dały jedynie wysiłki zmierzające do przyśpieszenia i ożywienia parcelacji, której proces nadal jednakże nie odpowiadał potrzebom społecznym⁵⁴.

⁵¹ Tenże, s. 217; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski Międzywojennej*, t. IV. *Lata Interwencjonizmu Państwowego (1936–1939)*, Warszawa 1989, s. 245.

⁵² **Franciszek Bartczak** (1896–1958), gospodarz rolny w Szadku, działacz kółek rolniczych, aktywny w spółdzielczości mleczarskiej, członek sejmiku i wydziału powiatowego w Sieradzu, radca Izby Rolniczej w Łodzi i członek Komisji Odwoławczej przy Izbie Skarbowej w Łodzi, poseł na sejm (1935–1939). (*Kto był kim...*, t. II, s. 230).

⁵³ M. M. Drozdowski, *Polityka rolna rządu polskiego w latach 1936–1939*, „*Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego*” 1959, t. 1, s. 99–100.

⁵⁴ Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski...*, s. 266.

Tempo reformy rolnej uległo jednak pewnemu przyspieszeniu w porównaniu z okresem kryzysu gospodarczego odnotowując wzrost z 96,5 tys. ha w 1936 r. do 119,2 tys. ha w 1938 r. Były to jednakże rezultaty znacznie poniżej pierwotnych założeń reformy rolnej, której przepisy ustalały roczny wymiar parcelacji na minimum 200 tys. ha. Obok parcelowania państwowej i prywatnej własności ziemskiej realizowano w nieco większym stopniu niż w poprzednich latach także proces komasacji, czyli scalanie gruntów likwidujące rozdrobnienie obszarów rolnych oraz melioracji nieużytków⁵⁵.

Zjazd działaczy wiejskich w Łodzi odegrał istotną rolę i stanowił zarazem wyraźny przełom w procesie organizowania się struktur sektora wiejskiego OZN w regionie łódzkim. Wskazane dyrektywy działania dla lokalnych działaczy oraz urzędników przyczyniły się bowiem do znacznego przyspieszenia prac organizacyjnych na terenie całego województwa. Na przełomie września i października zorganizowane zostały pierwsze zjazdy powiatowe dla rolników z udziałem przedstawicieli administracji państwowej, które miały na celu zapoznanie ludności z programem wiejskim OZN. Prezentowano na nich m.in. referaty dotyczące zagadnień organizacji i roli Obozu na tle ogólnej sytuacji politycznej w państwie oraz plany działalności w zakresie spraw społecznych, oświatowych i gospodarczych w miejscowym terenie⁵⁶.

Pierwsze obwody Organizacji Wiejskiej OZN zostały utworzone we wrześniu 1937 r. w Kaliszu, Kole, Sieradzu i Wieluniu⁵⁷, zaś do końca listopada uformowanych zostało dalszych siedem komórek organizacyjnych. Niezwłocznie przystąpiono również do tworzenia pierwszych oddziałów gminnych⁵⁸, zaś u progu 1938 r. już we wszystkich powiatach województwa łódzkiego funkcjonowały struktury sektora wiejskiego. Na ich czele stanęli przede wszystkim miejscowi rolnicy. Istotną i aktywną rolę przy tworzeniu struktur OZN odgrywali podobnie jak w przypadku BBWR starostowie i urzędnicy administracji państwowej, którzy byli głównym źródłem informacji o lokalnych działaczach wiejskich i dokonujących się akcesach⁵⁹.

Przewodniczącym obwodu w Brzezinach mianowany został Mieczysław Jaźwiński, w Kaliszu Antoni Piątkowski, w Kole nauczyciel Kazimierz Rakowski, w Koninie Leopold Zieleśkiewicz, w Łasku prezes kółka rolniczego Michał Ziółkowski, w Łęczycy Tomasz Wasiak, w Łodzi senator Franciszek Płoczek, w Piotrkowie Trybunalskim Józef Piech, w Radomsku prezes kółka rolniczego

⁵⁵ M. Matusiak, Realizacja reformy rolnej i towarzyszących jej procesów w Polsce w latach 1934–1939, „Zeszyty Wiejskie” 2012, z. 17, s. 114, 123.

⁵⁶ AAN, OZN, sygn. 35, Sprawozdanie ze zjazdów obywatelskich OZN w Wieluniu oraz Sieradzu. Rezolucje zjazdu w Bydgoszczy, k. 1–4.

⁵⁷ APŁ, UWŁ, WSP, sygn. 2507/n, Sm nr 9 za wrzesień 1937 r., k. 209.

⁵⁸ Tamże, Sm nr 10 za październik 1937 r., k. 225.

⁵⁹ J. Mierzwa, *Starostowie Polski międzywojennej. Portret zbiorowy*, Kraków 2012, s. 481–482.

Wojciech Nowak, w Sieradzu Franciszek Mierzwiński, w Turku członek rady gminnej Antoni Walerych, w Wieluniu członek wydziału powiatowego Franciszek Choczaj⁶⁰.

Powiatowe struktury wiejskie niezwłocznie po utworzeniu podjęły starania nad zakładaniem oddziałów gminnych, urządzając zebrania lub wyznaczając pełnomocników do organizowania nowych komórek w poszczególnych gminach⁶¹. Pod koniec 1937 r. funkcjonowało na terenie 47 oddziałów gminnych obejmujących 521 członków, aczkolwiek niemal wyłącznie na terenie powiatu kaliskiego i kolskiego, w których prace organizacyjne przebiegały najdynamiczniej⁶². Akcja konsolidacyjna mimo znacznych wysiłków ze strony administracji nie spotkała się natomiast na terenie większości powiatów ze zbyt dużym entuzjazmem szerszych warstw społeczeństwa. Na zebraniach z reguły uczestniczyło jedynie kilkadziesiąt zainteresowanych, zaś w zjazdach powiatowych udział brało do 250 osób⁶³.

Rozbudowa sieci organizacyjnej przebiegała znacznie poniżej oczekiwań kierownictwa akcji konsolidacyjnej, gdyż zwracano uwagę, iż większość dawnych działaczy BBWR oraz prorządowych organizacji społecznych po wyrażeniu swego poparcia i akcesu nie przejawiała następnie większej aktywności. Wojewoda łódzki oceniał wprawdzie, iż taki stan rzeczy może posiadać dobre strony, ponieważ Obóz w przeciwieństwie do BBWR dysponować będzie zapleczem mniej licznym lecz bardziej wartościowym. Jednocześnie jednak dostrzegał, iż zniechęcenie i niezadowolenie wielu lokalnych działaczy spowodowane jest zbyt małym zainteresowaniem ze strony centrali, brakiem wyraźnych dyrektyw co do kierunku i metod pracy w terenie oraz krytycznym ustosunkowaniem się do polityki władz⁶⁴.

Latem 1937 r. doszło bowiem do zbliżenia kierownictwa OZN ze skrajnym odłamem ruchu narodowego reprezentowanym przez Obóz Narodowo-Radykalny „Falanga”. Jej wyrazem był wzrost akcentów nacjonalistycznych w warstwie programowej oraz utworzenie prorządowej organizacji młodzieżowej pod nazwą Związku Młodej Polski, która została zdominowana przez działaczy ONR. Współpraca ta nie spotkała się z poparciem większości środowisk sanacyjnych, które zarzucali OZN czerpanie z obcych wzorców, tworzenie kultu wodza, militarizm i totalizację stosunków społeczno-politycznych⁶⁵.

⁶⁰ AAN, OZN, sygn. 36, *Wykazy Okręgów, Obwodów i Oddziałów oraz imienne wykazy członków prezydiów Okręgów i przewodniczących Obwodów. Listy posłów i senatorów członków Koła Parlamentarnego OZN*, k. 12.

⁶¹ APŁ, UWŁ, WSP, sygn. 2507/n, Sm nr 10 za październik 1937 k. 225

⁶² Tamże, Sm nr 11 za listopad 1937 r., k. 258–259.

⁶³ Tamże, Sm nr 12 za grudzień 1937, k. 286, 290.

⁶⁴ Tamże, Sm nr 9 za wrzesień 1937, k. 206, Sm nr 11 za listopad 1937, k. 253–255.

⁶⁵ B. Poboży, *Obóz piłsudczykowski-sanacyjny...*, s. 93.

Aby zachęcić do wstępowania w szeregi OZN starano się zorganizować akcję oświatową prowadzoną w formie odczytów tzw. uniwersytetów ludowych, jednak większa liczba zebrań i zgromadzeń została przeprowadzona pod naciskiem administracji dopiero w lutym 1938 r., w związku z pierwszą rocznicą działalności Obozu⁶⁶. Poza pracami administracyjnymi związanymi z organizowaniem nowych komórek struktury sektora wiejskiego OZN nie podejmowały akcji politycznych ani nie przejawiały większych oznak działalności społecznej, w przeciwieństwie do ugrupowań opozycyjnych, a w szczególności działaczy Stronnictwa Ludowego. Dominujący wpływ administracji państwowej na tworzenie Obozu powodował, iż jego struktury wiejskie w pewnej mierze stanowiły wtórne odzwierciedlenie organów administracji⁶⁷.

Wojewoda łódzki w kolejnych sprawozdaniach z ruchu politycznego dla ministerstwa spraw wewnętrznych odnotowywał natomiast rosnące rozczarowanie i przygnębienie w szeregach Obozu kierunkiem działalności politycznej OZN i wypowiedziami członków ZMP oraz informacjami rozdzwiękach w sferach kierowniczych i o wewnętrznych tarciach personalnych⁶⁸. Wiele komentarzy jako w reakcji na kierunek i rozrastanie działalności ZMP wywołała również wspólna deklaracja czterech czołowych prorządowych organizacji młodzieżowych, w tym Centralnego Związku Młodej Wsi⁶⁹.

Negatywnie ustosunkowały się również koła legionowo-peowiackie, a wyrazy niezadowolenia były widoczne już podczas XIV Zjazdu Legionistów w Krakowie w sierpniu 1937 r. Poszczególne grupy sanacyjne wyrażające odmienne stanowiska społeczno-polityczne zaczęły wyraźnie wyodrębniać się z jednolitego dotychczas obozu sanacyjnego, zaś niechętnie wobec programu OZN środowiska lewicy sanacyjnej inspirowały tworzenie opozycyjnych wobec rządu inicjatyw politycznych w postaci Klubów Demokratycznych i Związku Lewicy Patriotycznej⁷⁰.

Pomiędzy bardziej liberalnym zapleczem prezydenta I. Mościckiego a współpracownikami gen. E. Śmigłego-Rydza i kierownictwem OZN uwidocznił się również spór nie tylko dotyczący współpracy ze środowiskami radykalnie pravicowymi, ale również w zakresie projektowanej zmiany kształtu związków

⁶⁶ AAN, Urząd Wojewódzki Łódzki (dalej: UWŁ), sygn. 271/II/25, Sprawozdania miesięczne wojewody łódzkiego z ruchu zawodowego, politycznego i narodowościowego (dalej: Sm) nr 2 za luty 1938 r., k. 39, 44.

⁶⁷ T. Jędruszcak, *Piśsudczycy...*, s. 177.

⁶⁸ APŁ, UWŁ, WSP, sygn. 2507/n, nr 8 za sierpień 1937, k. 183; Sm nr 10 za październik 1937, k. 222–223

⁶⁹ Utworzoną w dniu 14 października 1937 r. Komisję Porozumiewawczą Polskich Organizacji Młodzieży współtworzył Związek Harcerstwa Polskiego, Związek Strzelecki, Organizacja Młodzieży Pracującej i Centralny Związek Młodej Wsi. (H. Jędruszcak, *Ostatnie lata...*, s. 244–245).

⁷⁰ J. Żarnowski, „Lewica sanacyjna” w latach 1935–1939, „Przegląd Historyczny” 1958, nr 4, s. 733–744.

zawodowych oraz metod postępowania w stosunku do opozycji politycznej⁷¹. W tej atmosferze szeroko komentowana w prasie wizyta przedstawicieli organizacji socjalistycznych u prezydenta wywołała liczne dyskusje o rozpadzie obozu rządzącego, a nawet o możliwym zamachu stanu ze strony kierownictwa Obozu i przejęciu pełnej władzy⁷².

Tym samym OZN okazał się instrumentem mało skutecznym w realizacji programu konsolidacji i nie uchronił obozu rządzącego od nowej serii konfliktów. Ostatecznie sanacja zdołała jednak utrzymać się u władzy oraz przetrwać także i ten kryzys polityczny. Było to możliwe głównie ze względu na polityczne rozbicie opozycji oraz kompromis, który wkrótce dokonał się w sferach kierowniczych⁷³. W styczniu 1938 r. Szef OZN ustąpił ze stanowiska a współpraca z ONR „Falanga” została zerwana. W miejsce zaś jednolitej organizacji młodzieżowej powstała federacja różnych młodzieżowych ugrupowań pod nazwą Służby Młodych OZN. W przemówieniach nowego Szefa Obozu, którym wyznaczony został generał Stanisław Skwarczyński pojawiło się z kolei znacznie więcej akcentów tematyki gospodarczej i spraw obronności kraju niż elementów nacjonalistycznych, choć jednocześnie hasła konsolidacji narodowej pozostały nadal aktualnym i wiodącym zagadnieniem⁷⁴.

Równocześnie została przeprowadzona gruntowna reorganizacja struktur Obozu, w ramach których zrezygnowano z funkcjonowaniu odrębnych struktur sektora wiejskiego i miejskiego. Zamiast nich wprowadzona została całkowita unifikacja w postaci odpowiadającej podziałowi administracyjnemu państwa scentralizowanej struktury terytorialnej obejmującej okręgi na obszarze województw, obwody w powiatach oraz oddziały na terenie gmin wiejskich i miast. Zachowane zostały natomiast kompetencje rozkazodawcze kierowników poszczególnych szczebli, w dyspozycji których znajdowały się sekretariaty jako aparat wykonawczy. Natomiast prezydium zostały zastąpione przez rady, których uprawnienia ograniczały się głównie do funkcji opiniodawczych i doradczych⁷⁵.

Przewodniczącym okręgu łódzkiego OZN mianowany został prezydent Łodzi Mikołaj Godlewski, zaś jednym z trzech jego zastępców wyznaczono kierownika rozwiązanych struktur wiejskich Jana Piotrowskiego. W utworzonej zaś na obszarze województwa łódzkiego w lutym 1938 r. radzie okręgowej OZN znalazło się siedmiu rolników obok siedemnastu przedstawicieli innych grup społecznych i zawodowych.

⁷¹ J. Mierzwa, Pułkownik Adam Koc. Biografia polityczna, Kraków 2006, s. 186.

⁷² APŁ, UWŁ, WSP, sygn. 2507/n, Sm nr 11 za listopad 1937, k. 252; „Głos Poranny”, nr 313, 14 XI 1937, s. 1, „Ilustrowana Republika”, nr 313, 14 XI 1937, s. 1; „Orędownik”, nr 1, I 1938, s. 3.

⁷³ H. Jędruszczak, Ostatnie lata..., s. 241.

⁷⁴ B. Poboży, *Obóz piłsudczykowski-sanacyjny...*, s. 94.

⁷⁵ AAN, OZN, sygn. 24, *Organizacja...*, k. 3–6.

Byli to Władysław Fijałkowski, Janina Fijałkowska, Władysław Kowalski, Stanisław Leopold, Franciszek Pawlik, Bohdan Zakrzewski i Michał Ziółkowski. Wśród nich tylko W. Kowalski i F. Pawlik wchodzili poprzednio w skład prezydium okręgu łódzkiego Organizacji Wiejskiej OZN⁷⁶.

Obóz Zjednoczenia Narodowego spełniający funkcję organizacyjnego zaplecza obozu sanacyjnego w latach 1937–1939 zbudowany został w charakterze scentralizowanej organizacji, która skupiła rozproszone organizacje i prorzadowe środowiska oraz podjęła wysiłki w kierunku ożywienia ich aktywności politycznej. Mimo niewątpliwych słabości jakim były pozorne akcesy i bierność szeregowych członkowskich, wolne tempo organizowania i zależność od administracji państwowej okazał się mimo wszystko instrumentem, który stanowił wyraz ofensywy politycznej sanacji oraz pozwolił przetrwać kryzys polityczny, w którym się znajdowała. W obliczu zagrożenia zewnętrznego w postaci agresywnej polityki Niemiec hasła konsolidacji narodowej zaczęły zyskiwać popularność, a wyrazem dalszego umocnienia obozu stały się wybory parlamentarne w 1938 r., które pomimo ponownego wezwania opozycji do bojkotu zostały uznane za sukces obozu rządzącego ze względu na uzyskanie stosunkowo wysokiej tym razem frekwencji wyborczej⁷⁷.

Struktury Organizacji Wiejskiej OZN miały w planach swego kierownictwa stanowić platformę oddziaływania Obozu wśród rolników i osłabić wpływ opozycyjnego Stronnictwa Ludowego. Struktury wiejskie na obszarze województwa łódzkiego organizowały liczne zebrania i zjazdy, podczas których apelowano o jedność wsi i poparcie dla programu Obozu co jednak nie zyskiwało uznania w oczach rolników i licznych organizacji wiejskich. Liczebność struktur oraz ich słaby oddźwięk akcji organizowanych pod patronatem OZN pozwala zatem stwierdzić, iż powstanie i działalność struktur sektora wiejskiego okazało się być w znacznym stopniu niepowodzeniem, zaś nowy impuls dla ich dalszego funkcjonowania stanowić miało dopiero zunifikowanie ich ze strukturami miejskimi w ramach reorganizacji Obozu przeprowadzonej wiosną 1938 r.

⁷⁶ AAN, UWŁ, sygn. 271/II/25, Sm nr 2 za luty 1938 r., k. 44; AAN, OZN, sygn. 87, *Wykazy członków OZN w kraju*, k. 6.

⁷⁷ T. Jędruszczak, *Piłsudzczy...*, s. 177, 207–209.

Summary

Camp of National Unity served as the organizational structure and power-base for holding the reins of government Marshall Józef Piłsudski followers background in Poland known as “Sanacja” movement. The implementation of the national consolidation was the most important part of the OZN political program during a short period of its exist. The Rural Organization of a OZN was designed to provide a platform for interaction with farmers and pro-government associations and has taken efforts to revive their political activity. Organizational structures in the voivodship of Lodz organized numerous meetings and conventions, during which called for the unity and support for the government. Weak response for actions organized under the auspices of Rural Organization provide the conclusion that the establishment and activity of the rural sector structures proved to be largely unsuccessful. Nevertheless OZN expressed a political offensive of the government and allowed “Sanacja” movement to survive the political crisis after the death of Marshall Piłsudski.